

ПРЕГЛЕД / ОБЗОРИ И РЕЦЕНЗИИ / SURVEY AND BOOK REVIEWS

Татяна Славова (София, България)

СБОРНИК, ПОСВЕТЕН НА ДВЕ КИРИЛО-МЕТОДИЕВСКИ ГОДИШНИНИ

Кирило-Методиевски четения 2015. Юбилеен сборник. Съст. Анна-Мария Тотоманова, Диана Атанасова. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2015. 266 с.

Юбилейният сборник съдържа доклади от последните традиционни Кирило-Методиевски четения (май 2015 г.) на Катедрата по кирилометодиевистика (СУ „Св. Климент Охридски“), които бяха посветени на 1130 години от успешното на св. Методий и на 35 години от основаването на Катедрата. Книгата е съвместно начинание с Кирило-Методиевския научен център при БАН, който тази година също отбелязва своята 35-годишнина. Сборникът, който е втори в историята на Катедрата, отразява изключително тематично и жанрово разнообразие и широка хронологична рамка на проучванията – агиография и химнография, преводаческа практика и текстология, историография и изкуствознание, фолклор и езиковедство от IX в. до днес. Така изданието илюстрира в пълнота интердисциплинарния характер на съвременната българска методиевистика.

С проблеми на ранната преводаческа практика са свързани няколко разработки. *Маргарет Димитрова* („Най-ранният превод на Песен на пес-

ните на старобългарски книжовен език“, с. 8–17) се занимава с най-ранния (чети) превод на Книга Песен на песните и анализира лексикалните предпочитания на преводача. Поставяйки интересувашите я фрази в контекста на тълковния превод на Песен на песните, на Септуагинта, Вулгата и на еврейския текст, тя стига до извода, че преводът е дело на образован и богословски подготвен човек, запознат в оригинал с авторитетни християнски тълкувания, с които именно съобразява преводаческия си избор. Принципите на превод в друг ранен български паметник – Симеоновия Златоструй, и по-конкретно Златоустовите коментари върху Първото послание на апостол Павел до коринтяни – са обект на изследване от страна на *Анета Димитрова* („Преводачески подходи в сборника Златоструй (Златоустовите коментари върху I Кор.)“, с. 18–32). За да установи преводаческите особености на избраните хомилии, авторката изработва и налага върху тях матрица от синтактични и лексикални критерии, която показва нееднотипност дори

в рамките на една коментарна поредица. Това обстоятелство от своя страна предполага повече от един преводач, разбран не в смисъла на конкретна личност, а като преводачески подход, дело на един книжовник или на школа (група преводачи) с общи принципи. От профила на славянския преводач – този път на Книгите Царства – се интересува и М а р и я Т о т о м а н о в а - П а н е в а („Типология на грешките в славянския превод на Книга Царства“, с. 221–230), изхождайки от типологията на многобройните грешки, принадлежали към първоначалния (архетипен) превод. Сред най-разпространените са объркване на близко звучащи или с близка графика гръцки лексеми, неправилно разчленен гръцки текст, неправилна етимологизация – според авторката в своята съвкупност грешките насочват към преводач с категорично славянско езиково съзнание, не двуезичен или живял в двуезична среда от ранния период на българската книжовност.

Статията на Т а т я н а И л и е в а е посветена на друга старозаветна книга – тази на пророк Иезекиил, видяна през призмата на богословската терминология в най-ранния известен засега кирилски старозаветен ръкопис от края на XIV в., РНБ, СПб., F.I.461 („Богословската терминология в старобългарския превод на Книгата на пророк Иезекиил“, с. 108–129). Емпиричният материал е организиран под формата на 92 речникови статии за всяка терминологична единица, систематизирани с оглед на техния произход, принадлежността им към различните подсистеми на богословската терминология, парадигматичните отношения (антоними, синоними, многозначност, калкиране). Анализът на Илиева сочи връзка на терминологичната лексика в Книгата на пророк Иезекиил и с Кирило-Методиевите тра-

диции, и със съчиненията от Симеоновата епоха. Наблюдения върху старозаветната Книга на пророк Авакум и на свързаното с нея Житие на пророк Авакум в старобългарски превод предлага статията на Р у м я н а З л а т а н о в а „Житието на пророк Авакум и неговата реконструкция“, с. 175–206. Крайната цел на авторката е реконструкция на Житието, до която достига чрез детайлна текстова съпоставка на 7 славянски преписа от периода XIV–XVI в., възхождащи към предполагаем общ протограф, на Житието в Симеоновия сборник по преписа от 1073 г. и на гръцките образци. Анализът отчита морфосинтактични, лексикални и словообразователни различия и добавки, обусловени или необусловени от гръцкия първоизточник.

В старозаветен и новозаветен контекст Х р и с т о Т р е н д а ф и л о в („Козма и кучетата. Песът в Послелова на Беседата“, с. 241–246) разглежда един пасаж от Беседата на Презвитер Козма срещу богомилите с образа на песа, „който беседва със содомяните, изобличавайки тяхното безсрамие“. Не намирайки пряко библиейско съответствие, авторът изгражда тезата за сглобка от библиейски пасаж и техни тълкувания от страна на Презвитер Козма, който или е използвал някакъв апокриф, или сам е съчинил епизода, превръщайки го на практика също в апокрифен. Трендафилов представя още една своя разработка в сборника („Гробът на покръстителю като политически мит и археологически мираж“, с. 51–62), в която литературноисторическите и археологическите факти и коментарите за тях се концентрират около гроба на заслужила личност (свещец, герой, владетел – княз Борис-Михаил, св. Методий, владетелите Кубрат, Аспарух, Самуил, Патриарх Евтимий, други славянски покръстителю).

Митологемата за св. Методий като покръстител в историята, литературата и изобразителното изкуство лежи в основата на статията на И в е т а Р а ш е в а („Триизмерната митологема за св. Методий като покръстител (история – литература – изобразително изкуство) в примери: Паисий Хилендарски – Добри Войников и Йозефина Турноградска – Николай Павлович“, с. 63–77). В нея авторката проследява мотива за покръстването на княз Борис от самия Методий в българската възрожденска историография (История славянобългарска на Паисий Хилендарски) и в литературата от същия период (9 творби на Добри Войников), в една историческа приказка на Йозефина Турноградска, издадена през 1852 г. в Загреб, и в картини и скици на Николай Павлович.

Интересни сведения за връзката на Хронографията на Африкан с еврейската равинска традиция може да се открият в статията на А н н а - М а р и я Т о т о м а н о в а („Юлий Африкан и еврейската равинска традиция“, с. 33–43). От Хронографията оцелява относително дълга извадка в славянски превод, която допълнително осветлява Африкановата историческа концепция и нейната хронологическа аргументация. Авторката на статията установява, че тази концепция е силно повлияна от еврейската равинска традиция, която в края на II в. оформя една авторитетна извадка на историческите пасажии в Библията под името *Седер Олам*.

Проблеми на химнографията са обединително звено за няколко разработки в сборника. В текста на Р е г и н а К о й ч е в а („Мостове между старобългарската и грузинската химнография (За славянския ирмологий и св. Методий)“, с. 44–50) своята интерпретация намира темата за връзките между старобългарската и грузинската химнография, най-често изтъкван аргумент за които е под-

редбата на ирмологиите по песни, а не по канони, както е в основния тип византийски ирмологии. Това структурно сходство предизвиква авторката да разсъждава по въпроса, дали са съществували преки контакти между грузински и старобългарски книжовници от ранната епоха на славянската писменост, акцентирайки и върху други общи черти и процеси на компаративистичната химнология. Славянската химнография е в кръга на заниманията и на В е н е т а С а в о в а, чиято публикация е посветена на старобългарската служба за св. Климент Охридски („Наблюдения върху старобългарската служба за св. Климент Охридски“, с. 140–149). Наблюденията върху ирмосите и богородичните тропари в Канона за св. Климент показват близост (включително и съвпадения) с ирмосите и богородичните тропари в Канона за светител в Общата служба от Климент. Това съвпадение е основание Савова да предположи, че Канонът за св. Климент е написан по модела на Канона за светител от Общата служба.

Една друга творба, приписвана на Климент – Похвалното слово за св. Никола (второ), се изследва от Д и а н а А т а н а с о в а („Реторика на историчното“, с. 95–107) с оглед на неговото съдържание и адресат. Вниманието е фокусирано върху реторическия стил на Словото, в което присъства необичайно разгърнато повествование, изградено въз основа на два ранни текста – Деянието на св. Никола и Житието на Никола Сионски. Според Д. Атанасова изборът на тези текстове и подходът към тях от страна на книжовника са продиктувани преди всичко от спецификата на аудиторията, към която е адресирано Словото – общество от новопосветени.

Проблеми на славянската химнография, но през призмата на славянския Пролог, разработва публикацията на

Искра Христова - Шомова („Проложните жития в Драгановия миней“, с. 157–174). Съпоставителното обследване на 6 житийни текста от Миней с аналогичните четива в преписи на Простия пролог показва, че книжовникът Драган е разполагал с два източника на проложните жития – от първата и от втората редакция, които са си взаимодействали и са били употребявани в едни и същи книжовни средища. Така Драгановият миней се превръща в значим източник не само за историята на славянските календари, но и за историята на славянския Пролог. От своя страна Мария Спасова („Мотивът вграждане в Пръставленіе стго еуеліста юанна бгослва от Търновската редакция на Стишния пролог“, с. 78–94) разглежда търновската редакция на Стишния пролог, и по-конкретно новозаветния апокриф Пръставленіе стго еуеліста юанна бгослва от неговия състав и като важно свидетелство за историята на народно-песенния баладичен мотив *вграждане*. Като съпоставя сведението за *вграждането* от среднобългарския превод в Пролога с неговия гръцки първообраз и с песните от балканския фолклорен ареал, авторката коригира битувачото във фолклористиката становище за късната поява на народно-песенния мотив *вграждане* на Балканите, показвайки, че тази митологема има дълбоки корени. Пресечни точки между мотиви в песенно творчество и в средновековен текст Спасова търси и във втората си статия в сборника („Мотивът за *възраждане на живота през пролетта* в народната песен *Що ми е мило и драго, че се е пролет пукнала* и в Oratio XLIV на св. Григорий Богослов – заимстване на мотив или вечна тема?“, с. 247–256). Възможно ли е мотивът за *възраждане на живота през пролетта* в народната песен *Що ми е мило и драго, че се е пролет пукнала* да е заимстван от

Oratio XLIV (Слово на Томина неделя) на св. Григорий Богослов, или е възникнал самостоятелно като вечен мотив? Според Спасова заимстването не може напълно да се изключи, но категоричен отговор с предпочитане на едната или другата теза не може да се даде.

Учителното евангелие на Константин Преславски, чийто пълен текст бе издаден за първи път през 2012 г., е обект на научен интерес в две авторски изследвания. Едното с автор Жени Жикова разглежда въпроси на лексикалната система („Учителното евангелие на Константин Преславски – предварителни лексикални наблюдения“, с. 150–156) и констатира, че книжовникът подчинява лексикалния си избор на стремеха да се придържа към първоначалния Кирило-Методиев превод на Евангелието и към архаичната Кирило-Методиева лексикална практика за сметка на употребата на т.нар. преславизми. Архаично езиково състояние установява и Гатяна Славова по отношение на явления, засягащи темпоралната система в Учителното евангелие („Някои наблюдения върху глаголната система в Учителното евангелие на Константин Преславски“, с. 130–139) – редкият реликт инфинитива *вѣтъчѣ*, неличните глаголни форми като жива и активна категория, архаични синтетични императиви като *вѣди* вместо *да*-форми и др. В същото време други маркери свързват паметника с източния езиков ареал (пълната парадигма на втория сигматичен аорист) и с разговорния старобългарски език (перифрастичният прохибитив). Противоположният развой на тематичните суфикси при глагола и при имената в историята на българския език провокира Гергана Ганева да разсъждава върху този все още открит за лингвистите въпрос („Съдбата на тематичните суфикси в историята на българския език“, с. 231–240). В контекста

на историко-типологическото езиковедно авторката предлага своя теза за различната съдба на тематичните суфикси, които при имената се изгубват (в старобългарски доминират атематичните *-o-*, *-jo-*, *-a-*, *-ja-* основи), докато личните глаголи ограничават словоформите без тематичен суфикс. Различен подход към филологията демонстрира статията на Валентина Стефанова („Формална логика на определеността“, с. 257–260). Едно граматично явление – преобразуването на показателното местоимение в определителен член, се описва чрез закони на формалната логика, а именно законите за тъждеството, за допускане на противното, за изключеното трето, за непротиворечието, за двойното отрицание. Така се прави опит теоретични постановки, свързани с категорията определеност, да се решат чрез уравнения.

Научният интерес на Ивотрифонова е насочен към апокрифното „Сказание за Афродитиан“ („Третият славянски превод на Сказанието за Афродитиан в състава на Словото за Рождество Христово от Йоан Дамаскин (публикация по ръкопис 2/23 от сбирката на Рилския манастир, XV в.)“, с. 207–220). Тя открива негов трети неизвестен досега славянски превод в състава на Словото за Рождество Христово от Йоан Дамаскин. Текстът на Ска-

занието се обнародва по ръкопис 2/23 от сбирката на Рилския манастир, дело на Владислав Граматик. Сборникът завършва със статията на свещеник Козма (Красимир) Поповски „Кой е най-ранният псалтир между Зографските ръкописи“, с. 261–265. Отговорът на този въпрос се крие в 12 листа от Псалтир (10 листа в Зограф и 2 листа във Варненския музей на Възраждането), съставляващи единен фрагмент, според автора на публикацията. Свещеник Козма представя писмото, правописа, правилната подредба на листовите и редакцията на текста (след текстова съпоставка с други псалтири) – архаична Кирило-Методиева, което му позволява да датира псалтирния фрагмент от втората половина на XIII в.

Не се съмнявам, че юбилейният сборник „Кирило-Методиевски четения 2015“, съставен с участието на сегашни и бивши членове и възпитаници на Катедрата по кирилometодиевистика и на колеги и приятели от сродни институции (Кирило-Методиевския научен център при БАН, Института за литература при БАН – секция по стара българска литература, Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“, Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“), ще намери своите читатели сред широк кръг специалисти.

*Татяна Славова,
Софийски университет „Св. Климент Охридски“*